

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Науково-дослідний центр огієнкознавства

ІВАН ОГІЄНКО

І СУЧАСНА НАУКА ТА ОСВІТА

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Серія філологічна

Випуск XVII

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
2020

УДК 001(477)(092)+378
ББК 72(4Укр.)я434+74.58
I-18

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №20173-9973 ПР від 15.07.2013 р.

Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка (протокол № 11 від 26 листопада 2020 р.)

Збірник індексується наукометричними базами: **Google Scholar, Index Copernicus.**

Рецензенти

Володимир Олексенко, доктор філологічних наук, професор
(Херсонський державний університет)

Лідія Кавун, доктор філологічних наук, професор
(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького)

Редакційна колегія

Людмила Марчук, доктор філологічних наук, професор Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана Огієнка (*головний редактор*)

Олег Рарицький, доктор філологічних наук, доцент Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана Огієнка (*відповідальний редактор*)

Тетяна Джурбій, кандидат філологічних наук, старший викладач Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана Огієнка (*відповідальний секретар*)

Ніна Бернадська, доктор філологічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Олександр Кеба, доктор філологічних наук, професор
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Ігор Набитович, доктор філологічних наук, професор
Університет імені Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Польща)

Тетяна Петрова, кандидат філологічних наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Ольга Турко, кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Анна Хома-Сувала, доктор габілітований
Університет імені Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Польща)

Жанна Янковська, доктор філологічних наук, професор
Національний університет «Острозька академія»

I-18 **Іван Огієнко і сучасна наука та освіта:** науковий збірник. Серія філоло-
гічна / [редкол.: Людмила Марчук (голов. ред.), Олег Рарицький (відп. ред.)
та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний уні-
верситет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. XVII. 252 с.

Матеріали збірника репрезентують унікальний феномен державницької,
духовно-культурної, наукової, педагогічної діяльності Івана Огієнка. Статті
присвячені осмисленню, інтерпретації, дослідженню та розвитку наукових і твор-
чих концепцій Івана Огієнка та їх проєкцій на сучасний освітній простір.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, учителям, студентам, усім,
кого цікавлять актуальні питання вітчизняної гуманітарної науки, проблеми
української духовності та культури.

УДК 001(477)(092)+378
ББК 72(4Укр.)я434+74.58

ISSN 2309-7086

DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2020

Ministry of Education and Science of Ukraine
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University
Ohiienko Scientific Research Center

IVAN OHIIENKO
AND CONTEMPORARY
SCIENCE AND EDUCATION

SCHOLARLY PAPERS

Philology

Issue XVII

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University
2020

Certificate of state registration of the printed mass medium
KB № 20173-9973 ПП, 15.07.2013

The publication is approved by the Academic Council of Kamianets-Podilskyi
Ivan Ohiienko National University (Protocol № 11, 26.11.2020)

The volume is indexed in **Google Scholar**, **Index Copernicus**.

Reviewers

Volodymyr Oleksenko, Doctor of Philology, Professor
(Kherson State University)

Lidia Kavun, Doctor of Philology, Professor
(The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy)

Editorial Board

Liudmyla Marchuk, Doctor of Philology, Professor
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University (*Editor-in-Chief*)

Oleh Rarytskyi, Doctor of Philology, Associate Professor
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University (*Executive Editor*)

Tetiana Dzurbi, Candidate of Philology, Assistant Professor
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University (*Assistant Editor*)

Nina Bernadska, Doctor of Philology, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Olexandr Keba, Doctor of Philology, Professor
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University

Ihor Nabytovych, Doctor of Philology, Professor
Maria Curie-Sklodowska University in Lublin, Poland
Tetiana Petrova, Candidate of Philology, Associate Professor
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Olha Turko, Candidate of Philology, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Anna Khoma-Suvala, Doctor Habilitatus
Maria Curie-Sklodowska University in Lublin, Poland

Zhanna Yankovska, Doctor of Philology, Professor
The National University of Ostroh Academy

Ivan Ohiienko and Contemporary Science and Education: Scholarly Papers. Philology / [editorial board: Liudmyla Marchuk (editor-in-chief), Oleh Rarytskyi (executive editor), et al.]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, 2020. Issue XVII. 252 p.

The materials of the Scholarly Papers present the unique phenomenon of state, spiritual and cultural, scientific, educational activities of Ivan Ohiienko. The papers focus on comprehension, interpretation, research and development of scientific and creative concepts of Ivan Ohiienko and their representation in contemporary educational space.

The issue is addressed to scholars, educators, students and all those interested in topical issues of Ukrainian humanities, spirituality and culture.

УДК [811.161.2'373:398.3]:821.161.2-1.09Калинець
DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2.184-193

Інна Онікієнко

ORCID 0000-0003-4475-9986

кандидат філологічних наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

МІФОЛОГЕМА ВОГНЮ В ДОСЛІДЖЕННІ ДОХРИСТИАНСЬКИХ ВІРУВАНЬ І. ОГІЄНКА ТА ЇЇ ОБРАЗНЕ ВТІЛЕННЯ В ПОЕЗІЇ І. КАЛИНЦЯ

У статті з'ясовано, що І. Огієнко міфологему вогню пов'язує з язичницьким святом Купайла та розкриває декілька її сакральних смислів: зцілення, очищення, творчість і знання, женихання. Досліджено поетичні образні трансформації міфологеми вогню у віршах І. Калинця: в українському героїчному минулому, у полікультурних діалогах зі славетними представниками українського мистецтва та представниками стародавніх українських професій. Наголошено, що авторам йшлося про демонстрацію унікальності української культури, необхідності її збереження для нащадків.

Ключові слова: міфологема вогню, полікультурні діалоги, дохристиянські вірування, звичаї, традиції, тоталітарна система, метафоричне мислення.

У міфологічній поезії І. Калинця актуалізується питання пошуків українцями власної ідентичності. Образний світ поетових віршів сягає глибинних архетипів, відсилає до ключових національних кодів, які сполучають сакральні знання язичницьких вірувань з віруваннями та досвідом християнським. Ключем до витлумачення Калинцевих кодів може служити дослідження видатного українського вченого і богослова І. Огієнка про дохристиянські вірування українського народу.

Так Д. Базик виділяє наступні складові компоненти дохристиянських вірувань українців у дослідженні І. Огієнка:

- 1) систему уявлень та вірувань про надприродний світ (міфологію, демонологію та пантеон божеств);
- 2) культуру та обрядову практику;
- 3) систему поглядів про потойбічний світ;
- 4) магічну практику та марновірство;
- 5) синкретизм язичницьких та християнських вірувань [1, с. 22-23].

Справжньою окрасою сучасної культурології стали напрямки в огієнкознавчій тематиці, адже, як стверджує І. Тюрменко, «І. Огієнку належить провідна роль у становленні української культурології як науки» [9, с. 245]. Учений почав досліджувати українську культуру з найдавніших часів, показав неперервність національного культурного розвитку. І. Тюрменко наголошує на патріотизмі українського православного духовенства, яке в умовах бездержавного життя України відстоювало споконвічні національно-духовні цінності: виховувало любов до свого народу, до давніх традицій, до православної віри, що й «допомагало зберегти міцні підвалини самобутності українського життя та нескореності національного духу» [9, с. 247].

Поезія І. Калинця виконувала подібне призначення, адже у середині ХХ ст. ніч бездержавності українського народу тривала, і радянська тоталітарна система намагалася нівелювати, стерти з ментальної пам'яті українців зна-

ння про самобутні звичаї, традиції, замовляння, обряди. Усі вони гинули під руйнівним впливом «червоної» ідеології: жовтенятам, піонерам, комсомольцям було заборонено святкувати Великдень чи Різдво, розписувати писанки чи освячувати їх у церкві. Та й церква сама ще й досі не відродилася від довготривалої служби московському патріархату.

Не випадково І. Світличний, який одним з перших шістдесятників зауважив новаторський зміст поезії І. Калинця, писав про зібраний у ній віковий смуток через те, що «світ – хоч який він красивий і привабливий, хоч за ним тисячолітня історія – гине і вмирає на наших очах» [7, с. 525].

О. Забужко в передмові до першого в Україні 2004 року двотомника творів І. Калинця також назвала поета «спадкоємцем Великої Української Катастрофи: поетом на згарищі» [2, с. 7]. Саме тих, хто жодних ілюзій на розвинутий соціалізм не покладав, «соціальні хірурги», як висловилася дослідниця, ретельно відділили від соціуму, ув'язнили в карцерах і одиночках. І тоді пролетарські райони зрусифікованих міст дали партію «інтелігенції першого покоління», яке довгий час не могло досягнути масштаби свого вимушеного культурного сирітства. Реабілітаційне призначення Калинцевої музи О. Забужко тлумачить в медичному сенсі: «оповивати – обсновувати кожен реабілітований з погару розпізнавчий знак національно-культурного коду по калинцевому ненастанним, сливе сновидним віршованим бурмотінням (замовлянням, заговорюванням, заповнянням випалених пустот своїми словами...)» [2, с. 9]. У сьогодишню інтернет-епоху вкрай важко вільно плисти у поетичному часі І. Калинця. Мабуть, одна з перших О. Забужко наголосила на тому, що поезії І. Калинця слід супроводжувати томом ґрунтовних коментарів, з яких поставала би «матеріальна фактура доби» [2, с. 5]. Однак слід наголосити, що недостатньо також досліджена й язичницько-християнська міфологічна фактура, яка живить вірші поета.

Метою публікації є репрезентація поглядів І. Огієнка стосовно давніх язичницьких міфологем та їх поетична версія у збірці І. Калинця «Вогонь Купала».

Задля тлумачення назви першої збірки І. Калинця «Вогонь Купала», яка вийшла 1965 року в Україні, звернімося до сакральних ритуалів свята Івана Купала, описаних у дослідженні І. Огієнка. Вогонь і вода – на перший погляд сили непомітні. І. Огієнко, навпаки, наголошує, що на час найбільшого літнього свята Івана Купала в ніч з 23 на 24 червня «купальський вогонь і купальська вода мають велику цілющу силу» [3, с. 295]. Тому молодь, розклавши багаття поблизу води, плигає через нього так, аби попасти в воду. Через цей вогонь переводили також і худобу, аби була здоровою. Усі Стоглаві московські собори XVI ст., всі значні ігумени московського патріархату демонстрували це та інші язичницькі свята як приклад бісівства, невігластва й хаосу. І. Огієнко подав цілу історію спротиву та заборон православною церквою язичницьких сакральних свят, зауваживши, що навіть такий визначний полеміст, як І. Вишенський, виступав проти свята Купала. Український богослов митрополит Іларіон протидіяв руйнаторам української культури, ретельно збирав усі відомості про магичні сакральні ритуали наших предків, адже вони були джерелом енергії, здоров'я, ментальної міцності народу, тому заслуговують на збереження та всебічне вивчення. Учений в розділі про стародавні народні свята називає свято Купайла «велична купальська містерія» [3, с. 298].

У дослідженні вченого наголошується, що з найдавнішого часу вогонь, як і вода, мав для людей очисне значення. Свято Купала припадало на найповніший розквіт природи та день літнього сонцевороту 23 червня, коли сонце повертає на зиму. Християнство, намагаючись приміненити значення Купала –

«бога обилия», поєднало цей день із святкуванням дня Івана Хрестителя («на-вечеріє Рожства Іоанна Предтечі») [3, с. 298]. Так постав Іван Купайло.

Поруч із міфологемами про очисне та цілюще значення купальського вогню у дослідженні І. Огієнка постає, на наш погляд, найцікавіша міфологема про творчий вогонь, пов'язаний із квіткою папороті: «Ніч на Купайла 23 червня повна всяких чудес: чути мову звірят, рослини ходять з місця на місце, цвітуть чудодійні квітки, а між ними й папороть. Папороть розцвітає опівночі, і загоряється дивним вогнем, але зараз і осипається; хто встигне вирвати сю квітку, тому закопані скарби відкриваються самі, і він дістане чудодійну силу і знання...» [3, с. 294]. Можна зрозуміти, що мова, отже, про вогонь як творчу силу та знання і що існує безліч перешкод для поселення цього вогню в людській душі та оприявлення його. У подальшій оповіді автор ще сильніше наголошує на повноваженнях нечистої сили в купальську ніч: «Рівно опівночі розцвітає папороть, – з тріскотом загорається, і горить блакитним вогнем. Звичайно цвіт папороті зриває собі тільки нечиста сила, а тому вона така багата, всезнаюча й всемогутня. Коли б квітку папороті зірвала людина, то й вона була б такою, але сатана її до чудодійної квітки не допустить» [3, с. 294]. Дивний вогонь, отже, – це блакитний вогонь. Хто його шукає, той навіть мусить зняти з себе хрестика, і тому «навіть хреститися невільно, – бо він зникне разом з нечистим» [3, с. 294].

Також по Івановому вогні існує безліч гадань переважно про свою Долю.

Емоційною кульмінацією купальської містерії І. Огієнко описує обряд женихання, парубання молоді, значення якого у необхідності продовження українського роду. Чому на Купала так рано сонце сходить, «грає – Купайла величає?» Бо воно цього дня жениться. Тому в купальську ніч молодь відбувала безліч обрядів, пов'язаних із жениханням:

- 1) дівчата пускали на воду вінки: куди попливе – туди дівка й заміж піде, стане на воді – не вийде заміж, потоне – помре. Вінок – давній символ побрання молодих;
- 2) молодь виготовляє із соломи жіноче опудало, ніби велику ляльку. Це Марена. Її прив'язують з одного боку дерева, з іншого – Купайла. Молодь танцює навколо них, парами плигають через розкладений вогонь, співаючи купальських пісень. А по всьому Марену кидають у воду або спалюють [3, с. 296].

Сам же Купайло, за дослідженням І. Огієнка, «був бог плодючости, земних плодів, радости, згоди та любові» [3, с. 112]. У «Синописі» Гізеля 1764 р. стверджується, що це «бог земних плодів, якому приносять жертви на початку жнив» [3, с. 112]. Можливо, спалення Марени й було таким жертвопринесенням, адже в уяві наших предків Марена спочатку поставала богинею весни, пізніше уява перетворила її на злу жінку-чарівницю і навіть смерть. Оскільки ж середина літа асоціюється з радістю, достатком і любов'ю, то повноваження Марени ставали дуже обмеженими. Саме життя перемагало смерть.

З огляду на життєствердність свята Купала, перша збірка І. Калинича «Вогонь Купала» (1965) заповідалася життєствердною й гармонійною. Збірку структуровано в певні тематичні цикли за прикладом архітектури збірок Б.-І. Антонича: присвяти легендарним історичним особам, які поставали вже у творчості Т. Шевченка; присвяти видатним творчим особистостям; відродження стародавнього українського світу; його звичаїв і традицій, давніх професій; тема кохання; урбаністична тема.

Збірку відкриває вірш «Вітер». Образ вітру є поетичним перетворенням міфологеми вогню, адже символізує творчу енергію народу на шляху до державотворення. Автор змальовує образ відважного нашого предка князя Ігоря, який, виступивши проти половців, підтримав державотворчу політику київського князя

Святослава. Підтримує героїчний дух князя його вірна дружина Ярославна, посилаючи йому в поганські пустелі нагадування про батьківщину – «вітер отецький» [4, с. 17]. Русичі мали снагу створити міцну державу, спонукаючи до цього її нащадків. Поет також з надією апелює до Галичини: «З галича вітер цілющий, / з Галича вітер державний» [4, с. 17]. Українська незалежність – ніби та квітка папироті, на шляху до якої безліч перепон. Проте події та герої української історії переповнюють серце автора надією. Про те, що ворог знесилоє Україну, винищуючи її кращих синів, поет наголосив у вірші «Смерть Підкови», вочевидь проводячи паралель з першими арештами в середовищі української інтелігенції у середині 60-х років ХХ ст. Історія навчає нас також і ненависті до ворога, яка у висліді стане тією рушійною силою, яка спонукає народ до визволення.

На зміну історичному циклу віршів приходить культурологічний, в якому розгортаються полікультурні діалоги зі славетними представниками української культури різних століть. У вірші «Олександр Мишуга» І. Калинець звеличує українського оперного співака, музичного педагога та мецената, який навчався у Львівській національній музичній академії ім. М. Лисенка. Попри те, що співак своєю музичну кар'єру зреалізував в Італії, а останні дні зустрів у німецькому Фрайсбурзі 1922 року, він ніколи не забував свого рідного села Новий Витків, що на Радехівщині. На честь батька, вже здобувши світову славу, він виступатиме під сценічним ім'ям Філіппі-Мишуга. 4 жовтня 1900 р. на відкритті Великого Міського театру у Львові Олександр Мишуга співав провідну партію в опері Владислава Желянського «Янек» – про життя карпатських верховинців, яка була спеціально написана для славного українського тенора. Відвідуючи Львів, вклучав до концертних програм українську музику. Коштами підтримав видання збірки І. Франка «Зів'яле листя, надавав допомогу театру М. Садовського. Перед смертю усе своє майно і гроші О. Мишуга заповів Вищому музичному інституту ім. М. Лисенка у Львові, де заснував кілька стипендій для малозабезпечених студентів [6]. Прах співака був перепохований на його батьківщині у Новому Виткові: саме цей момент зображено у вірші І. Калинця. Співак, який відкрив світові Україну та всьляко підтримував її впродовж життя, одного дня назавжди повернувся в рідну землю з далеких європейських доріг. Автор висловлює прикрість, що в Україні, «Богом проклятій» [4, с. 20], О. Мишуга був лише гостем і не мав можливості реалізувати свій творчий вогонь – вогонь Купала, яким наділив його рідний народ.

І. Калинець розпочав справу популяризації музичної творчості українського композитора Станіслава Людкевича, несправедливо призабутої його сучасниками. Сьогодні справу І. Калинця продовжують організатори музичного фестивалю у Львові «ЛюдкевичФест», зокрема композитор Іван Остапович. У 2020 році виповнилась 141 річниця від дня народження Станіслава Людкевича, який прожив 100 років і вважав найпліднішими для своєї творчості 20-30-ті роки ХХ ст. Станіслав Людкевич – автор неперевершених симфонічних творів, автор вокальних партій на слова Т. Шевченка, І. Франка. Оскільки українці не мали тоді свого оркестру, то партії були не оркестрові, а фортепіанні. Радянська влада забороняла до виконання твори композитора «Кавказ», «Заповіт», «Дніпро». Критикували його «Прикарпатську симфонію», «Стрілецьку рапсодію» перейменовували на «Галицьку». Станіслав Людкевич мав громадянську мужність відстоювати репресованих радянською владою галицького композитора Дениса Січинського, Миколу Вербицького, захищав від більшовицької розправи свого приятеля, композитора Василя Барвінського, твори якого радянські «мистецтвознавці» спалили на подвір'ї консерваторії за нібито співпрацю з фашистами.

У 60-ті роки 80-річному Людкевичу таки дали Шевченківську премію за симфонії на вірші Т. Шевченка. І. Остапович звертає увагу сучасних українців на те, що Людкевич писав експериментальну симфонічну музику, відбиваючи у ній національні традиції, як у циклі «Веснянки» [8]. У вірші «Станіслав Людкевич» І. Калинець підносить подвижницьку працю композитора, який торував нову дорогу українській симфонічній музиці. Як реалізовував свій творчий вогонь музикант продемонстровано у рядках: «Тут поклику треба в мажорі, / мажору сурми і литаври, / щоб звуку не було жодного, / який би не вдарив» [4, с. 21].

Вірш «Олександр Довженко» нагадує нам про те, як шістдесятники відкривали для себе естетичний простір українського кінорежисера, «довженківську патетику» та довженківську правду про історію України. Нові духовні цінності шістдесятників формувались під впливом визволеної від заборон творчості О. Довженка. У вірші І. Калинця кінорежисера названо «людинолюбцем», який зробив безмірно багато «в своїй неторканій державі» [4, с. 27] з позицій митця-гуманіста, з любов'ю до України та її людей. Творчі візії Довженка І. Калинець вважає пророчими, адже фільми митця про українську історію відкрили всьому світові самотність українського народу, драматичну концепцію боротьби та самоутвердження. Так фільм «Звенигора» (1927) поднав цілу низку подій історії України: варяги, боротьба проти шляхти, гайдамачина, Перша світова війна, революція. За народними легендами у Звенигорі, що височить посеред степу, заховані безцінні скарби скіфів. О. Довженко був здатен досягнути спадщину наших далеких прашурів. Водночас І. Калинець вважає ще не створеним кінорежисером найлюдяніший та пророчий фільм, де національні герої переможно утверджують Україну, понизивши її ворогів та зрадників: «Сіркові повні помсти очі / і яничар, порубаних навпіл» [4, с. 22].

Як бачимо, у збірці «Вогонь Купала» ретрансльовано шевченківські історичні мотиви, гайдамацький струмисько «Кобзаря», визвольний вогонь. У вірші «Залізні стовпи» наймогутніший стовп вогню знявся над могилою Т. Шевченка. Він дав нації духовні стовпи, на які вона опирається й досі – «традиції скорбних могил» та «високе небо Вітчизни» [4, с. 26]. Малий Тарас, який ходив шукати залізних стовпів, що підпирають небо, повернувся зі своєї подорожі «апостолом з бунтарською бородою» [4, с. 26] через те, що він довго «міряв етапними милями» [4, с. 26] простір імперії. Відомо, що Т. Шевченко, починаючи з років заслання, зображав себе на автопортретах з бородою, хоча йому йшов лише четвертий десяток. Борода, очевидно, символізувала його драматичний досвід та набуті сакральні знання. Саме ці особливі знання та пророцтва, подарований українцям міф про майбутнє відродження нації є тим творчим вогнем, що перетворив Шевченка з поета на апостола свого народу.

Можемо зрозуміти, що, крім Т. Шевченка, літературними вчителями І. Калинця були П. Тичина та Б.-І. Антонич. Перший – віртуозний диригент рим, другий – патріарх поетичного міфомислення. Модернізм та коди колективного підсвідомого, народне міфомислення – ось складові стилу І. Калинця. У вірші «Інна» він спонукає читача подивитись на Тичину «іншими очима» [4, с. 24]. А що як Тичина не поет кохання? Його постаць ніби викарбувана «за пультом рим» [4, с. 24], а найвідоміша героїня його інтимної лірики поступається місцем сильнішій любові – революційній Україні, якій віддав молодий поет увесь свій творчий вогонь.

Купальський міф про цвіт папороті набуває нового осмислення у вірші «Антонич». Лемківському поету вдалося зірвати чудо-квітку й наснажити її вогнем свій поетичний міфосвіт, але, на жаль, він рано лишився навк спочивати «під папороті квітом» [4, с. 25]. Автора турбує, чи пам'ятатиме нація свого

поета, місце його поховання та його вміння влучати у сірі буденні речі, які нівелювали яскравий змістом світогляд наших пращурів.

Жовква – маленьке містечко в 25 км. від Львова по дорозі на Люблін. За кількістю пам'яток вона мало не на першому місці серед малих міст Львівщини. Ринкова площа (вічева), Глинська брама, костел св. Лаврентія – найгарніша архітектура споруда Жовкви, дзвіницю якої називають «малою Пізанською вежею», – монастир отців Василян (храм серця Христового), Домініканський монастир, Ратуша, церква святої Трійці [5], – у цих храмах закладалися національні духовні основи, обряди й традиції наших пращурів. Одна з найдавніших – іконописання. У вірші «Ікони» автор, роздивляючись родинний духовний спадок, ніби бачить, як невимушено і легко «відтулялися святі мої предки» [4, с. 27] від золотого фону ікон. І тоді з'являвся запах дому, душа ставала лагідною до світу, бо «облітала, як осінь, черствість» [4, с. 27]. Усвідомлення духовного зв'язку зі своїми предками перетворює людину на краще, надає їй енергії для саморозвитку, переконує в унікальності національного світу. Адже й святі з ікон урочисто дивляться на світ «не візантійськими очима, а малярів із Жовкви» [4, с. 27].

У вірші «Вітражі» представлено не менш унікальне в українському мистецькому світі мистецтво створення вітражів – картин зі скла, що сприймаються крізь призму світла та виконуються в різних техніках. Перебуваючи у львівських храмах, автор захоплено споглядає постаті княгині Ольги, князів Володимира й Данила, оповитих кольоровим світлом, від чого й він сам «палав, як самоцвіт» [4, с. 28]. Таке тісне входження в історичну та культурну традицію створило особливу духовну енергетику, від якої автор «засяяв тисячолітнім ореолом» [4, с. 28].

Килимарство – ще одна давня українська професія, що вимагає творчої насаги. У вірші «Килими» автор у метафоричному мовленні прославляє «барвисті мелодії килимів», які тчуть на «арфах предвічних кросен» [4, с. 29] майстрині з Косова, Поділля, Полтавщини й Києва. Їх витвори мистецтва прикрашають найзначніші свята українців: столи під час Святої Вечері, обряди вінчання й весілля. Так передаються «прадідівські естафети родини» [4, с. 29], які не дають увірватися ниткам між поколіннями, тому рід український продовжувався завжди й у «найчорніші тисячоліття» [4, с. 29]. Виплітаючи метафоричні асоціативні ряди, І. Калинець завершує поезію своєрідним гербом – «деревом життя з найдорожчого килима», яке зберігає пам'ять про патріархів роду. У радянський час нівелювалися родові цінності, їх місце посідали ідеологічні «лінійки», «паради» та інші фейкові «святкування», які спустошували людину, затуляли барвистий та змістовний національний світ. Загрозу його знищення розумів і богослов І. Огієнко, і поет І. Калинець, відроджуючи своєю діяльністю унікальний український світ, наголошуючи на необхідності збереження й продовження національних традицій.

Купальська ніч – ніч кохання, парубання, передчуття своєї долі. Збірка «Вогонь Купала» містить цикл інтимної лірики, в якому підноситься жіночий образ як символ краси, еротичної чуттєвості, продовження роду. Кохання, хай нерозділене, спричиняє надзвичайний стан, коли у серці злотовані надія і безнадія, пристрасть і холод розчарувань. Такий настрій вірша «Ночі», де ліричний герой просить свою кохану про надію на взаємність, яка, проте, виявляється марною: «І я згораю смолоскипом, / який ніщо не освітив» [4, с. 32]. У вірші «Ми бігли» кохання теж постає як прагнення, бо палке бажання зупиняє якийсь дисонанс. Особливістю віршів І. Калинця про кохання є органічна єдність закоханих персонажів із світом природи. Власне, й почуття реалізуються у світі природи. У вірші «Я rado йду у твій полон» закоханих вінчає травень і дарує сподівання на продовження роду. Персонажі І. Калинця, хоч і містяни, але добре відчують, як виростають купальські квіти (хай і чорні, як у вірші «Ночі») «з вікон / у місто, в небо, у мої світи» [4, с. 32].

Ліричний герой поезії «Несеш у брунатному тілі» захоплюється своєю коханою, схиляється перед нею за здатність містити в собі цілий світ: вона несе в собі милі серцю запахи степу або лісу; несе частини тіла коханого та його настрої; продовжуючи рід, «жінка містить мільйони моїх народжень» [4, с. 35]. Так І. Калинець ретранслює купальські традиції, наголошує на їхньому сакральному значенні. Прихід кохання у вірші «Музика» метафорично асоціюється в автора з музикою, коли «приходить кохання великий скрипаль» [4, с. 38]. У пісні кохання злилися воедино гріх і святість, «пристрасті шал і чистості жаль» [4, с. 38], тому щодо кохання поет вживає і «високу», сакральну лексику («причастя», «одкровення»), і лексику на означення чуттєвості. У вірші все нагадує купальську ніч, коли зілля набуває найбільшої сили: «шаліє трюїзілля, трюїзілля по наших венах, / а в чорнозіллі цноти червцю вибухає бутон» [4, с. 38]. Ось так метафорично змалював поет кульмінацію купальської ночі, коли зацвітає квітка папороті й дарує найбільші скарби світу, серед яких найбажаніший – кохання. Справжня язичницька купальська містерія з усіма пристрастями й жениханнями розгортається у вірші «Палка ніч»: «В духмяні ложа манила лукава гречка», «пазух шукали парубки негречно», «екстазу люльку розкурював бог кохання» [4, с. 39]. Проте у «купальських» віршах І. Калинця й натяку немає на розбещеність або «бісівство», а є впевненість у правильності того світопорядку, який уклали наші пращури. Адже на все свій час, цінність та важливість якого визначали життєствердні традиції, різні у різний час природного колообігу. Їх енергетичний вогонь благословляв націю на життя.

Своєрідним поетичним підсумком про значення батьківських звичаїв став вірш «Вогонь Купала», що дав назву цілій збірці. За поетичною формою й змістом вірш ретранслює язичницьку молитву до купальського вогню, в якій прославляється його очисна сила. Сяйво квітки папороті набуває тут ще одного метафоричного перетворення: «папороть серця запалює покликком предків» [4, с. 45]. Нашадки своїм життям зобов'язані дорівнятись творчій енергетиці життя пращурів і завжди пам'ятати, що Купайло – первісний «бог гордих», який купальською ватрою знищить тих, хто відрікся свого роду, культурних цінностей, закладених в ньому: «Хто не витримає ритму, рівноваги, опори – назавтра попелом кризь землю ростиме» [4, с. 45].

Представленням лише купальського обряду не обмежується збірка «Вогонь Купала». Є тут і водіння кози на Маланку, і виконання щедрівок самим дідьком під Новий рік, який і спасибі від людей не діждався. Але, мабуть, з найбільшою проникливістю та драматизмом зображено містерію весняного пробудження землі у вірші «Коструб». У слов'янській міфології Коструб – бог весни, прихід якого прославляється у гаївках та дівочих іграх – хороводах. Є певна подібність у літній купальській обрядовості та весняній. Як на Купала спалення Марени було символом перемоги життя, так обряд зустрічання весни маркував похорон Коструба. Опудало цього бога закопували в землю, навмисне голосно оплакуючи та голосячи над ним. Насправді ж цей обряд символізував передачу божественної сили землі, аби вона пробуджувалася від зимової сплячки, аби родило все на ній.

Змалюванням обрядових елементів всього річного циклу І. Калинець нагадує своїм сучасникам про багаті духовні традиції української нації, закликає замислитись про відповідальне до них ставлення та необхідність збереження. У вірші «Повернення» висловлено впевненість в тому, що ми ще повернемося в храм «відваги і натхнення» [4, с. 48], який вибудували наші предки. Зустрівшись з ними на «перехресті трас» [4, с. 48], мусимо відбутися.

Проаналізувавши значення міфологеми вогню у дослідженні дохристиянських вірувань І. Огієнка, можна зробити висновок про те, що міфологема вогню

пов'язується дослідником зі святом Купала. Описуючи купальську містерію, дослідник наголошує на декількох сакральних смислах міфологеми вогню:

- купальські вогонь та вода мають цілющу та очисну силу; у день літнього сонцезвороту 23 червня трави набувають особливо цілющої сили;
- вогонь символізує чудодійну творчу силу й особливі знання, для здобуття яких існує безліч перешкод;
- у цей день сонце рано сходить і Купайла величає, бо воно цього дня жемиться; тому в цей день молодь відбувала безліч обрядів женихання: коло води розкладали купальську ватру, парами стрибали через неї, пускали вінки по воді й спалювали Марену.

І. Огієнко у своєму дослідженні наголошує на прагненні московського патріархату знищити язичницькі стародавні вірування, применшити, зокрема, й значення Купала як бога інстинкту й нестримності. Український митрополит палко захищає право на життя стародавніх вірувань свого народу, адже вони були й залишаються джерелом ментальної міцності нації, свідченням унікальності її культури.

Український поет-дисидент І. Калинець своєю творчістю виконував таку саму місію вбереження української духовної спадщини предків від руйнації її радянською тоталітарною системою. У першій збірці поета «Вогонь Купала» міфологема вогню набуває різних образних трансформацій. Чудодійний вогонь видобуває автор в нашому героїчному минулому, змальовуючи образи князя Ігоря, козацького отамана Івана Підкову, звертаючись до постаті Т. Шевченка. Наймогутніший стовп вогню знявся над могилою Т. Шевченка, адже український апостол пророко писав про майбутнє відродження України.

І. Калинець натхненно зображає купальський вогонь як творчу силу й особливі знання, що оприявлюють себе в мистецькій та культурній спадщині українського народу. Творчу силу символізують славетні музиканти ХІХ ст. Олександр Мишуга й Станіслав Людкевич; майстри іконопису з містечка Жовква; генії української літератури Т. Шевченко, О. Довженко, П. Тичина, Б.-І. Антонич, які визначили генезу стилю самого І. Калинця. Окрасою нашого національного життя є стародавні професії кілимарство, писанкарство, мистецтво створення вітражів, які передавалися з покоління в покоління. Поет також із сумом констатує, що сьогодні звичаї й традиції наших предків забуваються. Ніби передчуваючи подальші репресії, власне ув'язнення, І. Калинець закликає українців не дати перетворити національне життя на цвинтар.

Яскраво постає у збірці купальська ніч як ніч кохання, парування молоді, втілення надій на продовження роду. Розквітає квітка папороті й горить голубим вогнем, розпалюючи пристрасті, не ображаючи цноту. Закохані персонажі віршів такі ж близькі до природи, як і наші предки. І. Калинець, як і богослов І. Огієнко, торує шлях повернення нації до духовного храму її предків.

Перспективу даного дослідження складає подальше вивчення та відображення в сучасній українській літературі культурологічних напрацювань І. Огієнка, зокрема, й поетичне трактування І. Калинцем язичницьких міфологем, описаних видатним українським вченим.

Список використаних джерел і літератури:

1. Базик Д. Дохристиянські вірування українців в концепції І. Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник*. Серія філологічна / [редкол.: Л.М. Марчук (голов. ред.), В.П. Атаманчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. XIV. С. 20-25.

2. Забужко О. Замість передмови: дві алогії на калинову тему. Ігор Калинець. Зібрання творів: у 2 т. Київ: Факт, 2004. Т. 1: Пробуджена муза. 416 с.
3. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія. Київ, 1992. 424 с.
4. Калинець І. Зібрання творів: у 2 т. Київ: Факт, 2004. Т. 1: Пробуджена муза. 416 с.
5. Лаврінченко Д. Україна. Жовква (7 Чудес України). URL: <http://7chudes.in.ua/zhovkva-lvivska-obl/2018/10/22>. Назва з екрану. Дата звернення: 15.10.2020.
6. Липовецький С. Король тенорів Олександр Мишуга. URL: www.istpravda.com.ua/articles/2012/03/12. Назва з екрану. Дата звернення: 15.10.2020.
7. Світличний І. На калині клином світ зійшовся. Іван Світличний. Серце для куль і для рим: Поезії. Переклади. Літературно-критичні статті / передне слово І. Дзюби. Київ: Рад. письменник, 1990. 581 с.
8. Терещук Г. Станіслав Людкевич – композитор, оповитий легендами. URL: www.radiosvoboda.org/2020/01/24. Назва з екрану. Дата звернення: 15.10.2020.
9. Тюрменко І. Українська культура у вимірі православної концепції митрополита Іларіона. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник. Серія історична та філологічна* / [редкол. Є.І. Сохацька (відп. ред.), О.М. Завальнюк (голова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. Вип. VI. С. 245-254.

References:

1. Bazyk D. Dokhrystyianski viruvannia ukraintsiv v kontseptsii I. Ohienka. *Ivan Ohiyenko i suchasna nauka ta osvita: naukovy zbirnyk. Seria filolohichna* / [redkol.: L.M. Marchuk (holov. red.), V.P. Atamanchuk (vidp. red.) ta in.]. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2017. Vyp. KHIV. S. 20-25.
2. Zabuzhko O. Zamist peredmovy: dvi alohii na kalynovu temu. Ihor Kalynets. *Zibrannia tvoriv: u 2 t.* Kyiv: Fakt, 2004. T. 1: Probudzhena muza. 416 s.
3. Ilarion, mytropolyt. Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu: istorychno-relihiina monohrafiia. Kyiv, 1992. 424 s.
4. Kalynets I. Zibrannia tvoriv: u 2 t. Kyiv: Fakt, 2004. T. 1: Probudzhena muza. 416 s.
5. Lavrinenko D. Ukraina. Zhovkva (7 Chudes Ukrainy). URL: <http://7chudes.in.ua/zhovkva-lvivska-obl/2018/10/22>. Nazva z ekranu. Data zvernennia: 15.10.2020.
6. Lypovetskyi S. Korol tenoriv Oleksandr Myshuha. URL: www.istpravda.com.ua/articles/2012/03/12. Nazva z ekranu. Data zvernennia: 15.10.2020.
7. Svitlychnyi I. Na kalyni klynom svit ziishovsia. Ivan Svitlychnyi. *Sertse dlia kul i dlia rym: Poezii. Pereklady. Literaturno-krytychni statii / perednie slovo I. Dziuby.* Kyiv: Rad. pysmennyk, 1990. 581 s.
8. Tereshchuk H. Stanislav Liudkevych – kompozytor, opovytyi lehendamy. URL: www.radiosvoboda.org/2020/01/24. Nazva z ekranu. Data zvernennia: 15.10.2020.
9. Tyurmenko I. Ukrainka kultura u vymiri pravoslavnoi konseptsii mytropolity Ilariona. *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita: naukovy zbirnyk. Seria istorychna ta filolohichna* / [redkol. Ye.I. Sokhatska (vidp. red.), O.M. Zavalniuk (holova) ta in.]. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2009. Vyp. VI. S. 245-254.

The article reveals the significance of the mythology of fire in the study of pre-Christian beliefs of I. Ohienko and its figurative embodiment in the poetry of I. Kalynets. Attention is paid to the history of the prohibitions of pagan holidays told by the Metropolitan of the reactionary Moscow Orthodox Church. Ohienko I. connects mythology of fire with the pagan holiday Kupala and reveals some of its sacred meaning, healing, cleansing, creativity and knowledge courtship. The sacred Kupala customs described by Ukrainian scholars became the key to the interpretation of I. Kalynets's poems from the collection «Fire of Kupala». This study explores the poetic figurative

transformations of the mythology of fire of the Ukrainian heroic past, in multicultural dialogues of I. Kalyncia with famous representatives of Ukrainian music and literature of the XIX-XX centuries, with representatives of ancient Ukrainian professions – masters of stained glass, icon painting, carpet weaving and Easter painting. It was proved in the process of analysing the poems, that the key idea of the Ukrainian dissident poet was to revive the images of patriarchs of the Ukrainian family, to emphasize the importance of tribal values, the importance of passing the baton of customs in building national life. The author also talked about demonstrating the uniqueness of Ukrainian culture, the need to preserve it for posterity. With ‘ established that the fire Kupalo strongly associated with the idea of I. Kalyncia about the need to preserve Ukrainian family as an important in the collection is a series of intimate lyrics. In this way, the retransmission of Kupala codes into modern Ukrainian culture is traced. The article emphasizes that the main purpose of the Ukrainian poet – dissident, as well as Metropolitan Hilarion, was to defend the original national – spiritual values in the stateless life of Ukraine. The perspective of this work is the further study of the reflection of culturological works of Ivan Ohienko in modern Ukrainian literature, in particular, the poetic interpretation of pagan mythologists described by prominent Ukrainian scholars Igor Kalynets.

Key words: mythology of fire, multicultural dialogues, pre-Christian beliefs, customs, traditions, totalitarian system, metaphorical thinking.

Отримано: 21.10.2020 р.

УДК 821.161.2.091

DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2.193-201

Оксана Попадинець

ORCID 0000-0001-8178-6233

кандидат філологічних наук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Оксана Ковальчук

ORCID 0000-0002-8935-597x

кандидат філологічних наук, доцент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ У ТВОРАХ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО ТА ІВАНА ОГІЄНКА: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується зображення історичних постатей у творах Михайла Старицького та Івана Огієнка, показано наскільки вони є маскою-усобленням тієї чи іншої ідеї автора, а наскільки відповідають гегелівській формулі «розкриття людини», передусім у сфері її психології та світогляду.

Ключові слова: історична постать, історико-літературний твір, портретування, гетьман, суспільна особа, Іван Мазепа, Богдан Хмельницький.

Історична проза, якій властиве інтелектуальне переосмислення значущих фактів минулого, завжди користувалася неабиякою популярністю. Треба зазначити, що це була справа швидше істориків, ніж письменників, навіть якщо у ній яскраво зображені факти минулого. Розмежування історії та філософії на початку XIX ст. призвело до утворення історії як окремої науки, так само визначилася у своєму статусі й література, зокрема історичний роман, відгалужений від синкретизму історичної прози. Історична тематика і проблематика посідає все